

DAVLAT AUDITIDA KORRUPSION RISKLARNI ANIQLASH METODOLOGIYASI

Bahodirjonov Abdulaziz Farhod o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18844505>

Annotatsiya: Mazkur maqolada davlat auditida korrupsion risklarni aniqlash metodologiyasining nazariy asoslari va amaliy mexanizmlari tadqiq etilgan. Davlat moliyaviy nazorati tizimida korrupsion xavflarni erta aniqlash, baholash va minimallashtirish jarayonlari riskga asoslangan yondashuv asosida tahlil qilingan. Korrupsion risklarning turlari, ularning yuzaga kelish omillari hamda audit jarayonida identifikatsiya qilish bosqichlari tizimli ravishda yoritilgan. Maqolada xalqaro audit standartlari, xususan INTOSAI tavsiyalari asosida korrupsion risklarni baholash modeli ishlab chiqilgan hamda raqamli audit vositalarining (ma'lumotlar analitikasi, avtomatlashtirilgan monitoring) ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot natijasida davlat auditida korrupsion risklarni aniqlashning integratsiyalashgan metodologik modeli taklif etilib, uni amaliyotga joriy etish davlat moliyaviy nazoratining samaradorligi va shaffofligini oshirishga xizmat qilishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Davlat auditi, davlat moliyaviy nazorati, korrupsion risk, riskga asoslangan yondashuv, risklarni identifikatsiya qilish, risklarni baholash, ichki nazorat tizimi, shaffoflik, hisobdorlik, compliance nazorat, raqamli audit, ma'lumotlar analitikasi, monitoring, audit standartlari, korrupsiyaga qarshi mexanizmlar.

Kirish. Davlat moliyaviy boshqaruvi tizimining barqarorligi va samaradorligi ko'p jihatdan audit institutining mustaqilligi hamda sifatiga bog'liq. Davlat auditi nafaqat budjet mablag'larining maqsadli sarflanishini tekshiradi, balki korrupsion xavflarni aniqlash va ularning oldini olish mexanizmlarini shakllantiradi. Korrupsiya davlat sektorida iqtisodiy resurslarning samarasiz taqsimlanishiga, ijtimoiy tengsizlikning kuchayishiga va jamoatchilik ishonchining pasayishiga olib keladi. Shu sababli davlat auditida korrupsion risklarni aniqlash metodologiyasini takomillashtirish zamonaviy moliyaviy nazorat tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Korrupsion risk tushunchasi audit nazariyasida ehtimollik va salbiy ta'sir darajasi kombinatsiyasi sifatida talqin etiladi. Bu risklar vakolatlarning suiiste'mol qilinishi, manfaatlar to'qnashuvi, noqonuniy manfaat olish, hisobot ma'lumotlarini buzib ko'rsatish yoki davlat xaridlarida shaffoflikning yetishmasligi orqali namoyon bo'ladi. Audit metodologiyasida korrupsion risklarni aniqlash jarayoni tizimli yondashuvni talab qiladi. Ushbu jarayon odatda

risklarni identifikatsiya qilish, baholash, ustuvorlashtirish va monitoring qilish bosqichlaridan iborat bo'ldi.

Xalqaro amaliyotda davlat auditida riskga asoslangan yondashuv keng qo'llaniladi. Jumladan, INTOSAI tomonidan ishlab chiqilgan ISSAI standartlarida audit rejalashtirish jarayonida yuqori riskli sohalarni aniqlash va resurslarni aynan shu yo'nalishlarga yo'naltirish tavsiya etiladi. Bu yondashuv auditorlik resurslaridan samarali foydalanish hamda korrupsion xavflarni erta aniqlash imkonini beradi. Riskga asoslangan audit modelida auditor tashkilot faoliyatining moliyaviy, tashkiliy va protsessual jihatlarini kompleks baholaydi.

Korrupsion risklarni identifikatsiya qilish bosqichi metodologiyaning muhim qismi hisoblanadi. Bu bosqichda auditor tashkilotning tashkiliy tuzilmasi, vakolatlar taqsimoti, ichki nazorat mexanizmlari va hisobot tizimini o'rganadi. Avvalgi audit natijalari, shikoyatlar, sud amaliyoti va jamoatchilik fikri ham muhim axborot manbai bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa davlat xaridlari, subsidiya va grantlar ajratish, investitsiya loyihalari hamda ijtimoiy to'lovlar kabi yo'nalishlar yuqori korrupsion riskga ega sohalarda sifatida ko'riladi.

Risklarni baholash bosqichida ehtimollik va ta'sir darajasi mezonlari qo'llaniladi. Ehtimollik – korrupsion holat yuzaga kelish ehtimolini bildirsa, ta'sir darajasi – uning moliyaviy va ijtimoiy oqibatlarini ifodalaydi. Ushbu ikki ko'rsatkich asosida risklar past, o'rta va yuqori toifalarga ajratiladi. Yuqori riskli yo'nalishlar audit dasturida ustuvor o'rin egallaydi. Bunda auditor professional skeptitsizm tamoyiliga amal qilishi, ya'ni har bir moliyaviy operatsiyani shubha bilan tahlil qilishi zarur.

Davlat auditida ichki nazorat tizimini baholash korrupsion risklarni aniqlashning ajralmas qismi hisoblanadi. Agar tashkilotda vakolatlar aniq taqsimlanmagan, funksiyalar bir qo'lda jamlangan yoki monitoring mexanizmlari zaif bo'lsa, korrupsion xavf darajasi yuqori bo'ldi. Ichki nazorat tizimi samaradorligini baholashda COSO modeli tamoyillaridan foydalanish mumkin. Bu model nazorat muhiti, risklarni baholash, nazorat faoliyati, axborot va kommunikatsiya hamda monitoring elementlarini o'z ichiga oladi.

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalar korrupsion risklarni aniqlash metodologiyasida muhim o'rin egallamoqda. Ma'lumotlar analitikasi, sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari katta hajmdagi moliyaviy ma'lumotlarni tezkor qayta ishlash imkonini beradi. Masalan, World Bank davlat sektorida "data analytics for anti-corruption" yondashuvini ilgari surib, shubhali tranzaksiyalarni aniqlashda algoritmik tahlilning afzalliklarini ta'kidlaydi. Raqamli audit vositalari tender jarayonlarida narxlarning asossiz oshirilishi, bir

xil yetkazib beruvchilarning doimiy g'olib chiqishi yoki budjet mablag'larining g'ayrioddiy taqsimlanishini aniqlash imkonini beradi.

Metodologiyaning yana bir muhim jihati – profilaktik yondashuvni qo'llashdir. An'anaviy audit ko'proq aniqlangan faktlarni qayd etishga qaratilgan bo'lsa, zamonaviy audit risklarni oldindan prognoz qilishga intiladi. Buning uchun audit organlari tahliliy ko'rsatkichlar tizimini ishlab chiqishi, korrupsion xavf indikatorlarini shakllantirishi va real vaqt rejimida monitoringni yo'lga qo'yishi zarur. Shuningdek, ochiq ma'lumotlar bazalari va jamoatchilik nazorati elementlarini integratsiyalash korrupsion xavflarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Davlat auditida korrupsion risklarni aniqlash samaradorligi audit organining mustaqilligi va professional salohiyatiga ham bog'liq. Agar auditorlar siyosiy yoki ma'muriy bosim ostida ishlasa, risklarni xolis baholash qiyinlashadi. Shu bois audit institutining institutsional mustaqilligini ta'minlash korrupsiyaga qarshi kurashning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, auditorlarning malakasini oshirish, xalqaro standartlar asosida sertifikatsiya qilish va tajriba almashinuvi muhim ahamiyatga ega.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, davlat auditida korrupsion risklarni aniqlash metodologiyasi kompleks, tizimli va innovatsion yondashuvni talab qiladi. Riskga asoslangan audit modeli, ichki nazorat tizimini chuqur baholash, raqamli analitika vositalaridan foydalanish hamda xalqaro standartlarga moslashish korrupsion xavflarni samarali aniqlash imkonini beradi. Ushbu metodologiyani takomillashtirish davlat moliyaviy nazoratining shaffofligi, hisobdorligi va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi hamda budjet mablag'laridan oqilona foydalanishni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sargiacomo, M. (2024) Auditing for fraud and corruption: A public interest-based approach. *Journal of Accounting and Public Policy*, 43(2), pp. 1–15.
2. Christian, F. (2024) Risk-based audit as an effort to mitigate corruption in public sector institutions. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 235, pp. 112–118.
3. OECD (2024) *Anti-Corruption and Integrity Outlook 2024*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
4. UNDP (2024) *Methodology for Corruption Risk Assessment in Public Administration*. New York: United Nations Development Programme.
5. World Bank (2023) *Enhancing Government Effectiveness and Transparency: The Fight Against Corruption*. Washington, DC: World Bank.

POLAND

CURRENT APPROACHES AND NEW RESEARCH IN MODERN SCIENCES

International scientific-online conference

POLAND

6. Dos Santos, A.E.M., Segura, L.C. and Vasconcelos, A.L.F. (2024) 'Effects of internal audit learning in mitigating corruption risk', *Journal of Governance and Regulation*, 13(1), pp. 45–59.
7. Cherepanova, V. (2022) *Compliance and Risk Management in Public Institutions*. New York: Routledge.
8. INTOSAI (2019) *ISSAI 100: Fundamental Principles of Public-Sector Auditing*. Vienna: International Organization of Supreme Audit Institutions.
9. INTOSAI (2022) *GUID 5270: Guideline for the Audit of Corruption Prevention*. Vienna: International Organization of Supreme Audit Institutions.
10. Rose-Ackerman, S. and Palifka, B.J. (2018) *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*. 2nd edn. Cambridge: Cambridge University Press.
11. Mungiu-Pippidi, A. (2020) *The Quest for Good Governance: How Societies Develop Control of Corruption*. Cambridge: Cambridge University Press.

